

МЕДІАПРАВО В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ ОСВІТИ

Ольга ПЕЛЕШОК

доктор філософії з журналістики (PhD),

асистент кафедри журналістики,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

<https://orcid.org/0000-0002-9844-4480>

olga.peleshok@tnpu.edu.ua

У сучасному інформаційному суспільстві, де вплив медіа визначає не лише динаміку суспільних процесів, а й якість демократичних практик, особливого значення набуває правова підготовка здобувачів освіти спеціальності С7 Журналістика. Глибоке розуміння правових засад функціонування медіа стає необхідною умовою професійної компетентності майбутніх журналістів. Дисципліна «Медіаправо» виконує ключову роль у формуванні правової культури фахівців, які щоденно працюють з інформацією, адже забезпечує здатність орієнтуватися у складному нормативно-правовому полі сучасного медійного середовища. Вона сприяє розвитку відповідального ставлення до створення й поширення контенту, розумінню меж свободи слова, умінню розрізняти суспільно значущу критику та дифамацію, дотриманню етичних і правових норм під час комунікації з аудиторією. З огляду на зростання кількості випадків поширення дезінформації, маніпулятивних матеріалів та порушення авторських прав, курс «Медіаправо» формує у студентів стійке усвідомлення правових ризиків журналістської діяльності та навички їх попередження. Майбутні фахівці медіасфери повинні бути готовими до юридичних викликів, що виникають у ситуаціях, коли професійна діяльність перетинається із захистом приватного життя, правом власності на контент або суспільними інтересами.

Проблема захисту прав журналістів в Україні після початку російсько-української війни у 2022 році стає особливо актуальною темою, адже діяльність представників медіа супроводжується підвищеними ризиками, пов'язаними з доступом до інформації, безпекою під час виконання професійних обов'язків і тиском на свободу слова. У цих умовах знання основ медіаправа стає не лише освітнім компонентом, а й необхідним інструментом захисту прав і свобод журналістів, що працюють в екстремальних ситуаціях воєнного часу. Саме правова освіченість журналіста є запорукою дотримання стандартів відповідальної комунікації та зміцнення довіри до медіа. «Медіаправо дає інструменти для захисту, орієнтир у правових нормах цифрового світу, підвищуючи професійну компетентність й обізнаність у дотриманні законодавчих норм майбутніх фахівців, що робить їхню діяльність надійною та безпечною» [5].

Проблематика медіаправа як окремого наукового напрямку стала предметом системного аналізу у працях українських дослідників (В. Грисюк «Медіаправо та інформаційна безпека: Медіаправо та захист інтелектуальної власності» [1], А. Гришко «Проблема вивчення медіаправа в університетах

України» [2], С. Жигун «Викладання журналістики в Україні на сучасному етапі: проблеми теорії та практики» [3], В. Цимбалюк «Мас-медіа-право в інформаційному суспільстві» [6] та ін.). У їхніх дослідженнях медіаправо розглядається як комплексна міждисциплінарна сфера, що поєднує правові, комунікаційні та етичні аспекти функціонування інформаційного простору. Науковці трактують його водночас як самостійну галузь правознавства, напрям прикладних досліджень у сфері масових комунікацій і як навчальну дисципліну, що забезпечує формування правової компетентності майбутніх медіафахівців.

Водночас, за результатами аналізу наукових праць вищезазначених дослідників з'ясовано, що питання, пов'язане з науково-методичним обґрунтуванням інтеграції курсу «Медіаправо» у навчальні програми підготовки журналістів, висвітлено недостатньо. Недостатньо розробленими залишаються напрями, що стосуються визначення ключових компетентностей, структурування змістових модулів, розроблення ефективних методів викладання та форм контролю, спрямованих на формування юридичної грамотності й професійної відповідальності майбутніх медійників. Неврегульованість окреслених питань актуалізує потребу в комплексному науковому дослідженні зазначеної проблематики.

Австралійський науковець та кореспондент організації «Репортери без кордонів» Марк Пірсон у своїй праці «Викладання медіаправа студентам-журналістам: різні потреби, різні стратегії» [9] зазначає, що інтеграція курсу «Медіаправо» у журналістську освіту має базуватися на компетентнісному підході, який переорієнтовує навчальну програму не лише на набуття знань, але й на формування здатностей застосовувати правові норми у медійній діяльності. Автор наголошує, що курс медіаправа зазвичай викладають юристи, що працюють на юридичних факультетах, колишні журналісти з юридичною освітою, запрошені викладачі за сумісництвом, а також викладачі журналістики, які мають відповідну правову підготовку або професійну зацікавленість у цій сфері. «Навчальні матеріали з медіаправа переважно базуються на джерелах суто правового характеру. У разі викладання дисципліни юристами або викладачами журналістики з юридичною освітою її подають у традиційному правничому форматі, характерному для студентів-правників» [9]. Відтак автор відзначає, що для журналістських програм потрібна адаптована правова підготовка, оскільки студенти-медійники мають інші освітні потреби, ніж юристи.

У вітчизняному контексті модель компетентностей журналістської освіти зазнає трансформації під впливом цифровізації, інформаційного суспільства і розширення ролі права у медійній сфері [8]. Таким чином, методологічною основою інтеграції курсу «Медіаправо» є міждисциплінарний підхід, що поєднує знання з права, журналістики, етики та сучасних технологій, компетентнісна орієнтація, яка передбачає формування знань, умінь і ціннісних установок, а також практично-діяльнісний підхід, що включає застосування правових норм у журналістській практиці, роботу з кейсами та аналіз конкретних ситуацій. Таке поєднання засад забезпечує інтеграцію

«Медіаправа» як невід’ємного компонента професійної підготовки майбутніх медійників.

Ключовим завданням підготовки студентів неюридичних спеціальностей є визначення того, яким чином навчальні програми та педагогічні підходи, спрямовані на формування правових компетентностей, повинні інтегруватися у відповідні курси. У контексті журналістської освіти метою таких дисциплін є забезпечення здатності студентів ефективно орієнтуватися у правових ситуаціях, з якими вони зустрічаються в професійній діяльності. У медійній підготовці виділяється низка спеціалізованих навичок та знань, які визнаються критично важливими для майбутніх фахівців і оцінюються роботодавцями. Професорка Мічиганського університету Джоан Старк разом із співавторами у дослідженні «Концептуальна основа для вивчення програм професійної підготовки в коледжах та університетах» [7] виокремлюють шість категорій основних медіаправових професійних компетентностей: концептуальна, технічна, інтегративна, контекстуальна, адаптивна, міжособиста (рис. 1).

Рис. 1. Медіаправові професійні компетентності

- *Концептуальна компетентність.* Для журналістів необхідним є опанування лише тих аспектів права, з якими вони, ймовірно, зустрінуться у професійній практиці, зокрема історії правових норм, судових справ та законодавчих актів.

- *Технічна компетентність.* Для журналістів це, передусім, визначення «ризикових зон» у медіаправі (ситуацій, що вимагають обережності або юридичної консультації, зокрема при висвітленні судових процесів чи роботі з конфіденційними джерелами).

- *Інтегративна компетентність.* Для журналістів це формування різних стратегій дій у правових ситуаціях, що поєднують журналістські вміння з правовими знаннями для мінімізації ризиків дифамації та інших юридичних наслідків.

- *Контекстуальна компетентність.* Для журналістів це опанування теоретичних основ свободи слова та права громадськості на інформацію, що забезпечує здатність оцінювати правові та етичні межі медіа-практики.

- *Адаптивна компетентність*. Для журналістів це вміння коригувати методи висвітлення новин відповідно до змін у способах вирішення спорів або появи нових технологічних платформ, а також усвідомлення правових наслідків такої діяльності.

- *Міжособиста комунікація*. Для журналістів це вміння співпрацювати з юристами під час отримання консультацій та доступно пояснювати складні юридичні питання аудиторії, забезпечуючи точність і відповідність правовим нормам.

Окреслені категорії професійних компетентностей дозволяють розглядати правову підготовку журналістів як структурно впорядкований процес, що поєднує когнітивний, практичний, ціннісний та комунікативний виміри. Такий підхід акцентує увагу не лише на засвоєнні окремих юридичних знань, а й на інтеграції правових орієнтирів у професійну діяльність, що відповідає сучасним вимогам до університетських програм журналістики.

У цьому контексті важливо проаналізувати, наскільки новий український Професійний стандарт «Журналіст» за групою професій: журналіст, кореспондент, фотокореспондент, оглядач, редактор випусковий, редактор (затверджений розробником – акціонерним товариством «Національна суспільна телерадіокомпанія України» наказ від 22.01.2025р. № 84, офіційно оприлюднений Національним агентством кваліфікацій України) [4] відображає необхідність формування медіаправових компетентностей у системі журналістської освіти. Цей комплексний документ фіксує низку положень, що безпосередньо стосуються правових аспектів журналістської діяльності, однак робить це на рівні загальних компетентностей, без конкретизації змістових чи методичних параметрів їх реалізації у межах освітнього процесу. У його структурі медіаправові знання віднесено до обов'язкових складових професійної кваліфікації журналіста. Зокрема, у розділах, що визначають трудові функції «Пошук та збір інформації», «Аналіз та обробка інформації», «Створення журналістських матеріалів» та «Редагування журналістських матеріалів» чітко зазначено необхідність володіння нормативно-правовими актами, які регулюють діяльність медіа, порядок доступу до інформації, питання захисту персональних даних, реклами та авторського права. У такий спосіб Стандарт закріплює обов'язковість знання правового середовища, у якому здійснюється журналістська діяльність, що є підґрунтям для формування базової медіаправової компетентності.

Разом із тим, аналіз документа свідчить, що Професійний стандарт не містить чіткої диференціації між окремими аспектами правової підготовки журналістів та не визначає структуру навчальних курсів, через які така компетентність має бути реалізована. У ньому відсутнє розмежування між загальними та спеціалізованими знаннями у сфері медіаправа, а також не деталізовано методики їхнього викладання в освітньому процесі. Правовий компонент виступає складовою ширшого блоку професійних знань, але не виокремлюється як самостійна компетенція. Таким чином, документ окреслює цільові орієнтири професійної діяльності, проте не регламентує безпосередньо зміст і методи їх формування у системі журналістської освіти.

З наукової точки зору, це дозволяє розглядати Професійний стандарт як нормативну основу, що задає рамкові параметри правової компетентності журналіста, але потребує подальшого конкретизаційного наповнення на рівні освітніх програм. Його положення визначають мінімальний набір юридичних знань і умінь, необхідних для здійснення журналістської діяльності відповідно до законодавства, однак не формують завершеної концепції медіап правової підготовки. Відтак, для забезпечення ефективної інтеграції правової компоненти у систему журналістської освіти доцільним є розроблення спеціальних курсів або міждисциплінарних модулів із медіаправа, що поглиблюватимуть і конкретизуватимуть вимоги, закладені у стандарті.

Узагальнюючи результати проведеного аналізу, можна констатувати, що медіаправо посідає ключове місце у системі сучасної журналістської освіти як чинник формування правової культури, професійної відповідальності та етичної свідомості майбутніх медійників. Воно забезпечує розуміння нормативно-правових засад функціонування медіа, сприяє розвитку здатності діяти в межах законодавства, захищати права як журналістів, так і аудиторії. Дослідження свідчить, що у світовій і вітчизняній науковій традиції дисципліна «Медіаправо» розглядається не лише як частина правознавства, а як міждисциплінарна галузь, що інтегрує правові, комунікаційні та етичні підходи. Однак аналіз чинного Професійного стандарту «Журналіст» свідчить про наявність методологічного розриву між нормативними вимогами та педагогічною практикою, що актуалізує потребу у подальшій розробці цілісної моделі медіап правової підготовки журналістів. Її запровадження забезпечить узгодження освітніх програм із сучасними викликами інформаційного суспільства, сприятиме підвищенню правової грамотності й утвердженню високих стандартів професійної діяльності у медіасфері.

Список використаної літератури

1. Грисюк В. П. Медіаправо та інформаційна безпека: Медіаправо та захист інтелектуальної власності. *Навчальний ресурс*. 2023. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/45356>
2. Гришко А. Б. Проблема вивчення медіаправа в університетах України. *Права людини в медаосвіті та медіадіяльності в Україні* : матеріали І наук.-практ. конф. Київ, 30 лист. 2018 р. Київ, 2018. С. 64–67.
3. Жигун С. В. Викладання журналістики в Україні на сучасному етапі: проблеми теорії та практики. *Дриновський збірник*. 2018. №11. С. 450–455. URL: <https://doi.org/10.7546/DS.2018.11.52>
4. Професійний стандарт «Журналіст» за групою професій: журналіст, кореспондент, фотокореспондент, оглядач, редактор випусковий, редактор. Внесено до Реєстру кваліфікацій. Затверджено розробником – акціонерним товариством «Національна суспільна телерадіокомпанія України», наказ від 22.01.2025р. № 84. URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/719-zatverdzenij_profesijnij_standart.pdf
5. Саврасова-В'юн Т. Аспекти вивчення медіаправа інтерактивними методами. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 11(29). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-11\(29\)-1507-1526](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-11(29)-1507-1526)

6. Цимбалюк В. С. Мас-медіа-право в інформаційному суспільстві. *Інформація і право*. 2011. № 1 (1). С. 30–33.
7. A Conceptual Framework for the Study of Preservice Professional Programs in Colleges and Universities / J. S. Stark et al. *The Journal of Higher Education*. 1986. Vol. 57, no. 3. P. 231–258. URL: <https://doi.org/10.1080/00221546.1986.11778770>
8. Butyrina M. Competency-based approach to journalism education: Western experience and Ukrainian practice. *Communications and Communicative Technologies*. 2020. No. 20. P. 13–18. URL: <https://doi.org/10.15421/292002>
9. Pearson M. Teaching Media Law to Journalism Students: Different Needs, Different Strategies. *Legal Education Review*. 1995. URL: <https://doi.org/10.53300/001c.6032>